

ROMAIN ROLLAND

1.

Frans Masereel rajza

A közelmúltban emlékeztünk meg Romain Rolland, századunk egyik legjelentősebb írója halálának tizedik évfordulójáról. Romain Rolland az az író, akinek a nevét nemcsak regényei, drámái, művész-életrajzai tették ismertté az egész világon, hanem nagyszerű harcai is, a háború és a faszizmus ellen.

Mit köszönhet alkotásainak, társadalmi harcainak hazája, Franciaország és az emberiség? Mi az élő, maradandó, jövőbe sugárzó életművéből?

Előjáróban hadd utaljak kortársainak, tisztelőinek szavára. Még 1926-ban, hatvanadik születésnapjára jelent meg egy könyv Zürichben Gorkij, Duhamel és Stefan Zweig szerkesztésében »Liber amicorum Romain Rolland« (R. R. barátainak könyve) címmel. Az akkori világ legkiválóbb szellemei, az öt világrésznek szinte minden országából, írták meg ebben a könyvben, hogyan segítette világnézeti eligazításukat a nagy író és példamutató harcos. Kevés író kapott még ilyen dokumentumot a feléje áramló megbecsülésről. Egyéniségét úgy jellemzik: csupa szeretet és bátorság. A humanitás hőse, a gondolkodó emberiség lelkiismerete — ezek a leggyakrabban visszatérő jellemzők, amelyekkel aztán lexikonokban és irodalomtörténetekben is találkozhatunk. A kötet legtöbb írása beszél életének és művészetének mély összefüggéseiről; cselekvés és gondolat, az őszinte, okos szenvedéllyel keresett — és megtalált — igazság Rollandot jellemző harmóniájáról.

1866-ban született a burgundiai Clamercy-ben. Apja közjegyző, igazi kedélyes, élniszerető burgundiai; anyja érzékenylelkű zeneragyónő. A család 1880-ban költözik Párizsba. Rolland az École Normale Supérieure-ben, a francia szellemi elit iskolájában végzi tanulmányait. Széleskörű, elmélyült irodalmi, történelmi tudását itt alapozza meg. Ösztöndíjasként két évet tölt Rómában; zenetörténeti tanulmányokkal foglalkozik. A kutatásait összegező tanulmány a Lully és Scarlatti előtti opera-történet úttörő jelentőségű műve. Párizsba visszatérve, a Sorbonne zenetörténet-tanára lesz.

Levelei, önéletrajzi feljegyzései tájékoztatnak ifjú éveinek útkereséséről. Azoknál az írónál keresi az utat mutató igazságot, alkik szenvedélyesen elégedetlenek korukkal és egy emberibb jövő optimizmusát hirdetik. Így kerül közel Tolsztojhoz. Ír a nagy orosz írónak, aki 38 oldalas levélben válaszol: »Nem a művészet szeretete, hanem az emberiség szeretete az igazi hivatottság feltétele; akit ez a szeretet tölt el, csak az remélheti, hogy valaha igazi értéket fog alkotni a művészetben«! — írja Tolsztoj, a huszonegy éves ismeretlen fiatalembernek. Tolsztoj figyelmeztetése életet formáló gondolatként visszhangzik Rollandban.

Első irodalmi művei történelmi drámák a francia polgári forradalom hőseiről, nagy eszmék mártírjairól. Új utakat keres; a népdráma dramaturgiai, történeti problémái foglalkoztatják. A népdráma jelszavával indít harcot a szerelmi háromszögek divatos sablonjai és az alpátosztól kongó nacionalista tirádák ellen; Jaurès-nak, nagy forradalmár barátjának segítségével megalapítja a »Théâtre du peuple«-t. Két jellemző drámáját említjük meg ebből az időből. A forradalmi sorozatba tartozó *Július 14* az elnyomás ellen küzdő nép erejét jeleníti meg. (1953-ban is nagy sikerrel mutatták be.) Az *Előző majd az idő*, amely lángoló tiltakozás a hatszeregeket iránvító imperializmus ellen, az angol-búr háború idején játszódik.

Csak a haladó ifjú francia értelmiségiek szűk köre figyel fel a fiatal író jelentkezésére. (Majdnem ötvenéves, amikor a *Jean-Christophe* az addig szinte észre sem vett Rollandot hónapok alatt világszerte ismertté teszi.) A III. közbírság Franciaországa, a gyarmatosító imperializmus a gazdasági lát. a mindennapi nyálázó üzlet légkörében jelennek meg Rolland eszményektől fűtött, forradalmi

igazsági mondanivalói. Az idősebb író-nemzedék legnagyobbjai, Zola és France is elkerekedett harcban állnak a monarchista és klerikális reakcióval; a Rolland-dal együtt induló írók java a deklasszálódott, kátyúba jutott szellem méltósága, társadalmi felelőssége érdekében vívja első harcait. (Jellemző megemlíteni, hogy a Rolland-dal együtt induló írók közül a később kommunista és művészetét szociális célok eszközeként tekintő Barbusse és Proust, aki élete főművében a végsőig finomult esztétikum szolgálatát, az öntudatlan megsejtetését vallja feladatának, — ekkor még közösen szerkesztenek egy haladó szellemű folyóiratot.)

A fiatal Rolland hisz abban, hogy a szellem embereinek függetlensége erejük forrása. Ezért függetleníti magát a kapitalista könyvkiadás zsbivásárától is és műveit — anyagiakkal, művészi érvényesüléssel mítsem törődve — barátja és tanítványa, Charles Péguy kis példányszámú vállalatában, a »Cahiers de la quinzaine« füzetiben jelenteti meg. Itt jelenik meg első nagyszerű műve a *Beethoven élete*. A Beethoven-könyv tápláló forrása nemcsak a Rolland egész életét betöltő rajongó zeneszeretet, hanem a fiatal író igyekezete is, hogy a szennyes, rideg, ostoba világnak megmutassa az emberi nagyság példáját és izeletét adjon a művészi szépség mámorából. A könyv nagy értéke, hogy aligha lehetne említeni zenetörténészt, vagy zenesztétikust, aki mélyebben hatolt a zenei gondolat és kifejezés összefüggéseibe és tökéletesebben adta vissza a zenei alkotás szépségét egy másik művészt, az író-alkalmi eszközeivel. Ez tette a Beethoven-életrajzot olyan népszerűvé. De Rolland szándéka több volt ennél. »Szívjuk magunkba a hősök lehetét« — írta ez idő tájt. Mi tesz egy művészt az emberiség nagy értékévé? Hogyan valósul meg az élet és a nagy eszmék harmóniája a hős ünnepeinek és hétköznapjainak sodrában? — kérdezi lépten-nyomon nemcsak itt, hanem többi nagy művész-életrajzában is, amelyek közül legjelentősebbek a *Tolsztoj* és a *Michelangelo*. Tolsztoj-könyvének végén ezért találjuk a melankólikus kérdést: miért nem tudott Tolsztoj élete utolsó napjáig egyensúlyt teremteni eszméi és az élete között. Rolland indítéka és a célja ekkor még inkább erkölcsi és esztétikai jellegű. A *Jean-Christophe* megrázó, hatalmas lelkiismeretvizsgálata és az első világháború élménye kell ahhoz, hogy szélesebbre táruljon előtte a látóhatár és eljusson a maga emberi-művészi létének igazi értelméhez.

Majdnem egy évtized munkája után 1912-ben fejezi be *Jean-Christophe* című hatalmas, tízkötetes regényét. »Egy tünőfélben lévő nemzedék tragédiáját írta meg« — írja az utolsó kötet előszavában. A regény rajnavidéki német kisvárosban indul; egy zseniális német muzsikussal élettörténete. Az első kötetek a századvégi német világot elevenítik meg nagyszerű ábrázoló erővel és olyan vonzó szépséggel, amelyre a német irodalomban is kevés példát találunk. A »beethoveni lelkű« ifjú Jean Christophe szembe kerül korlátozott kispolgári környezetével; forradalmi lendülete szenvedések, szenvedélyek poklain át sodorja. Párizs forgatagában összebarátkozik Olivier-vel, a francia értelmiség rokonszenves alakjával. Barátságuk rajza kiemelkedő része a regénynek (a francia és a német nép barátságát szimbolizálja). Mme de Staël Németországról írott könyve óta francia nem nyilatkozott így németekről. A regény második felében nagy szerephez jutnak a társadalmi problémák: az eszmények erejében hívó emberek helyzete a bomló polgári társadalomban, az imperializmus egyre embertelenebb világában. Jean Christophe és Olivier közel kerül a munkásmozgalomhoz. A 9. kötetben (»Ég csipkebokor«) az író együttérzéssel ír egy május elsejei munkástüntetésről, amely nagy jelentőségű a hősök életében. Sorsuk tragikus, de fel-emelő.

A Jean Christophe fejlődésregény. De az író szívverése, igazságkereső izgalma jobban átitja lapjain, mint e regénytípus más klasszikus példáin (Goethe: Wilhelm Meister; Gottfried Keller: Zöld Henrik). Rolland együtt bukdácsol, fejlődik hőseivel. Konok, önmardos individualizmus és öncélú művészet a kiindulópont, ahonnan egy igazat mondó, új szépségű, szociális hevű művészethez ér el Jean Christophe és az író.

Jellemző, az ábrázolás sokoldalúságát biztosító művészi eszköze, hogy hősenek nagyságát, törekvéseinek igazát Rolland szereti olyan módon megmutatni: hogyan tükröződnek környezetében, barátaiban tudatában Jean Christophe vonásai, tettei. Stílusának patetikus lobogása, szárnyaló lírája sohasem lesz unalmas; gondolati gazdagsága, a zene és a természet varázsos erejű megjelenítése, humanizmusának vonzó lendülete lenyűgözi az olvasót a lassúbb áramlású fejezetek és olykor jelentkező intellektuális elvontságok közepette is.

A Jean Christophe végső eredménye: erkölcsi energiák friss sodrát az életbe, — új emberiséget kell teremteni: »Le-

gyetek nagyobbak és boldogabbak nálunk!

1914. a sovíniszta gyűlölködés, a háború orgiája kemény próbára teszi Rolland »heroikus idealizmusát«. Csalódnia kell az egyházakban és a socialista pártokban. Jaurès meggyilkolása után Svájcba költözik (csak 1939-ben tér vissza hazájába), és hatalmas arányú küzdelembe kezd a háború ellen, a nemzetek közötti megbékélés érdekében. Munkát vállal a Vörös Keresztnél, az egész világ figyeli a Journal de Genève-ben megjelenő ragyogó cikkeit; szervezi a szellem embereinek összefogását az erőszak ellen. Naplói, levelei hihetetlen méretű munkásságról tanúskodnak. »Ez a gyenge, törekeny és betegségre hajlamos ember... olyan erőt fejt ki, amely szinte valószínűtlen nagyságig nőtt fel. Semmi sem tudja megintatni. Európa hangja ő, Európa legmélyebb győtreleme közepette. Ő a világ lelkiismerete« (Stefan Zweig). Pedig a nemzetköziséget hirdető, az emberiségért harcoló író két tűz között áll; mindkét hadviselő fél sajtója támadja, rágalmazza, különösen a gyűlölettől tájékozott párizsi sajtó. Rolland kapcsolatban áll más imperializmus-ellenes erővel is; rokonszenvvel kíséri a zimmerwaldi konferenciát és Lunacsarszkij közvetítésével Lenin tevékenységét is. Lenin nagyrabecsüli magatartását és írásművészetét. 1917-ben örömmel üdvözlö az Oroszországból érkező forradalmi híreket, tiltakozik a Szovjetunió blokádjá ellen. Később jó néhány cikkében áll ki a Szovjetunió mellett; a szovjetemberek barátjának és útítársának nevezi magát.

Közben 1916-ban Nobel-díjjal tüntetik ki, amelyet jótékonyasági szervek között oszt szét.

A háború élményéből, a háború alatt és a háború után felvetődő nemzetközi, társadalmi problémákból sok műve születik, például a *Clerambault* és a *Viharvirág* című regény. Még a háború előtt, a Jean Christophe után írta Rolland *Colas Breugnon* c. regényét, de csak a háború után jelenhetett meg. A Jean Christophe nagy problémákat görgető, korfestő epikája után szülőföldjének múltjához fordul, a XVII. századi Burgundia népi életéhez. »*Legyőzhetetlen vágyat éreztem a csapongó gall vidámság után.*« A hazafiatlansággal vádolt író a francia szellem, a friss játékos, örökké megismerésre éhes értelem egyik legszebb alkotását írta meg ebben a regényben. A jobbra értelmiségekkel foglalkozó Rolland a francia népi lélek — Rabelais mellett — legjobb ismerőjének bizonyul a Colas Breugnon-ban. Az öregedő Clamecy-i fagaragó mester egy esztendőjének története a bővérű élet-

öröm, a szikkrázó vidámság és a bölcs mélabú hullámjaival ragadja magával az olvasót. Az élet jóizei, a jőféle burgundiával öntözött nyeldekilő, a gyomor és Vénusz kellemei, a természet szépségei, a munkának, a nyers fába álmódott formáknak a mámore az életkedv friss áramával tiltik Colas Breugnon-t. »*Öt érzékem tárt ablakán át, jőjj, válj véremmé világ*« — írja feljegyzéseiben. Ki gondolná, hogy ebben az esztendőben rablőhordák támadását, pestist, vagyonának pusztulását kell átvészelnie és elveszti öreg oldalbordáját is. A szenvedések, csapások nem tudják megtörni optimizmusát. A népi lélek ereje, józan derűje sugárzik a regényből. A Colas Breugnon népnyelvi gazdagságára (amelyet méltó módon ad vissza Jankovich Ferenc remekül sikerült fordítása), plaszticitására, az egész regényem átfénylő líraiság varázsára csak utalhatok ebben a vázlatos tájékoztatóban.

3.

Romain Rolland a húszas években újabb hatalmas »regényfolyam«-ba kezd; *Az elvárásolt lélek* lesz a hétkötetes mű címe. A nyugat-európai értelmiség útkezeséről szól. Főhőse nő: Annette Rivière, gazdag párizsi lány, akit egyéniségének, öntudatának fejlődése szembesít a környezetével. Szembenállását erősíti egy szerencsétlen szerelem és a leányanyaságból adódó társadalmi helyzete. A háború élményei szembélyesen meggyűlöltetik vele a polgári társadalmat. A háború után egy újságotentát titkánnoje és közelről látja az imperialista politika boszorkánykonyháját. Az utolsó kötetek a háború utáni világ politikai, világnézeti harcainak körképévé szélesednek; a szereplők sorsa szerves kapcsolatba kerül az eseményekkel. Rolland hí képet fest a Szovjetunió elleni áskálódásokról, az új háborúra spekuláló nagybűkről, a fasizmus növekvő veszélyéről. Az író már világosan látja az esztéta szemlélet, a polgári liberalizmus csodját. Főképp a regény egyik legszebb részéből látjuk ezt, amely Annette fiának, Marc-nak a sorsával foglalkozik. Marc — szerelme, egy orosz forradalmár, lány segítségével — a munkásosztály pártjának harcosa lesz; rendőrök ölik meg. De halála nem leverő, mert értelme van: az erőszak, az értelmetlenség, a hazugság világa elleni harc.

Az elvárásolt lélek-ben a társadalmi mondanivaló szenvedélyes pátosza mellett különösen megragadja az olvasót az asszonyi lélek ábnázolásának pszichológiai finomsága, amely a lélektani eredményekben gazdag francia irodalomban

is páratlan. A francia-német barátság problémája itt is jelentkezik. Jelképesnek mondható, hogy két barát közül Germain-nek hívják a franciát, Franz-nak a németet.

Az első világháború után Romain Rolland nem csökkenő lendülettel folytatja társadalmi harcait, felvilágosító munkáját. A Genfi-tó partján álló háza a haladás erőinek egyik központja. Világnézeti, politikai tisztánlátását segíti kapcsolata a Francia Kommunista Párttal, amelyet szívvvel-lélekkel támogat a tours-i pártszakadás után, bár nem lesz tagja a pártnak, mint Barbusse.

A faszizmus veszélyét korán felismeri és 1927-ben Barbusse-szel nemzetközi szervezetet létesít a faszizmus elleni harcra. Ezekben az években az eddiginél is nagyobb erővel él benne a cselekvés szükségességének tudata. 1932-ben az ő irányítása alatt tartják meg az amszterdami békekongresszust a háborús kardcsörtetők figyelmeztetésére. Megnyilatkozásaiból nyilvánvaló, milyen világosan látja már a háború, a társadalmi igazságtalanságok és a fasiszta embertelenség elleni harc összefüggéseit. A faszizmus ellen a voltaire-i jelszót idézi: »*Taposuk el a gyalázatost!*« Nevét ott látjuk mindenütt, ahol az erőszak ellen kell tiltakozni. Így lép közbe Dimitrov (1933) és Rákosi Mátyás (1935) érdekében is. (Levelét ma is őrzi a Munkásmozgalmi Intézet.)

1935. nyarán barátjának, Gorkijnak vendégeként ellátogat a Szovjetunióba. A Szovjetunió csodálatával tér vissza és azzal a bizalommal, hogy a demokrácia és az emberiség hívei erősebbek. Elmélyül kapcsolata a Francia Kommunista Párttal, amelyben az igazi francia nemzeti politika hordozóját látja.

1939-ben visszatér hazájába, szülőföldjén, Vérelay-ben telepszik le. A náci megszállás alatt, börtönné vált hazájában, el kell némulnia. Ifjúkori emlékeit írja meg, Pégyú életrajzán és Beethoven műveit elemző tanulmányokon dolgozik. Még megéli hazája felszabadulását, 1944. december 30-án halt meg, 79 éves korában. Utolsó írásában a hitlerizmus elleni harc áldozatainak állított emléket.

*

Romain Rolland legtöbb művét annak idején kiadták magyarul, több kiadásban is. A felszabadulás után csak a *Colas Breugnon* jelent meg. Sürgősen gondoskodni kellene arról, hogy Romain Rolland művei ismét hozzáférhetőek legyenek, legalább a legjelentősebbek. Romain Rolland — mint Thorez írja önéletrajzában — annak a francia kultúrának egyik legnagyobb képviselője, amely az ember felszabadításáért harcoló nagy emmek fényes sorát adta a világnak. Hadd ismerhessék meg műveit minél többen az új magyar olvasók is!

PÓK LAJOS

Zujeva elvtársnő felbontja a Romain Rolland naplóját tartalmazó iratcsomagot, melyet a nagy író a Lenin Könyvtárnak hagyományozott.